

TARBIYA JARAYONINING JAMIYAT TARAQQIYOTIDAGI O'ZIGA XOS PEDAGOGIK JIHATLARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10043199>

Abdiyev Husan

Yashnobod tumani 77-son

“Nurli maskan” maktab o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada tarbiya tushunchasining mazmun va mohiyati ochib berilgan. Jumladan, jamiyat rivojlanishida tarbiyaning o'ziga xos jihatlari ilmiy nuqtai nazardan tahlil etilgan. Shuningdek, tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotiga ta'siri badiiy jihatdan yoritib berilgan. Qolaversa, tarbiyaning ijtimoiy hayotga ta'siri talqin qilingan.

Kalit so'zlar

tarbiya va ta'lim mazmuni, tarbiya jarayoni, xushxulqlik, yaxshi muomala, shirin so'zlilik va olijanoblik, pedagogik diagnostika, rejali va maqsadli o'qitish, tarbiyalash jarayoni.

СПЕЦИАЛЬНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА

Аннотация

В данной статье раскрывается содержание и сущность понятия образования. В частности, с научной точки зрения анализируются уникальные аспекты образования в развитии общества. Также художественно освещено влияние образовательного процесса на развитие общества. Кроме того, интерпретируется влияние образования на общественную жизнь.

Ключевые слова

образование и содержание образования, образовательный процесс, хорошие манеры, хорошее поведение, вежливость и благородство, педагогическая диагностика, планомерное и целенаправленное обучение, образовательный процесс.

SPECIFIC PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE EDUCATION PROCESS IN SOCIETY DEVELOPMENT

Abstract

This article reveals the content and essence of the concept of education. In particular, the unique aspects of education in the development of society are analyzed from a scientific point of view. Also, the influence of the educational process on the development of the society is highlighted artistically. In addition, the impact of education on social life is interpreted.

Key words

education and educational content, educational process, good manners, good behavior, politeness and nobility, pedagogical diagnostics, planned and purposeful teaching, educational process.

KIRISH. Tarbiya jarayonining mohiyati shu jarayon uchun xarakterli bo'lgan va muayyan qonuniyatlarda namoyon bo'ladigan ichki aloqa va munosabatlarni aks ettiradi. Tarbiya jarayoni shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtiriladi va tarbiyalanuvchining shaxsiga muntazam va tizimli ta'sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya jarayoni o'zaro bog'liq ikki faoliyatni – o'qituvchi va o'quvchi faoliyatini o'z ichiga oladi. Islom madaniyatining tarkibiy qismi-tasavvuf (sufizm) falsafasida inson ma'naviyatining, ruhiyati o'ziga xos uslublar orqali aks ettirilgan. Hazrat Abu Hamid al-G'azzoliy, Attor, Ahmad Yassaviy, Abduxoliq G'ijduvoni, Bahouddin Naqshband, Najmiddin Kubroning ta'lim-tarbiyaga, xulq axloqiga oid qarashlari, Abu Nasr Farobiyning «Fozil odamlar shahri» (Forobiy.1993. – B.126.), «Kitob al Musiqi al-Kabir», «Katta musiqa», «Ritmlar tartibi haqida», Beruniyning «Mas'ud qonuni», «Hindiston», «Qadimiy xalqlardan qolgan yodgorliklar» (Abu Rayhon Beruniy. 1965. – 487 b.), «Saydona», «Axloq haqida risola»sidagi ma'naviy-ma'rifiy masalalar, Abu Ali ibn Sinoning «Tadbiri manozil», «Axloq haqida risola», «Donishnoma» (Ибн Сино. 1972. – 289 б.), «Salamon va Ibsol», «Xay ibn Yakzon», «Tib qonunlari», Alisher Navoiyning: «Makorim ul-axloq», («Mukarram xulqlan»), «Badoiy ul-bidoya», («Go'zallikning boshlanishi»), «Navodir un-Nihoya», («Nodirliklar nihoyasi»), «Xazoyin ul-Maoniy», («Ma'nolar xazinasi») asarlarida insonni tarbiyalash g'oyalari hozirgi zamon bilan hamohangdir.

METODLAR. Adabiyotlar tahlilicha, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat (Abdurauf Fitrat. 2019. – 144 b.), Cho'lpon asarlaridagi ma'naviy-ma'rifiy qarashlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotganicha yo'q. Buyuk ma'rifatparvar ziyolilarning g'oyalari milliy g'oya va istiqlol mafkurasining teran tomirlari bo'lib qolaveradi. Inson tarbiyasi va uning tarbiyalanganlik darajasi o'z davrining ilmiy-amaliy mezonlari bo'yicha tadqiq etishlik ko'p asrlik fan tarixiga ega. Insoniyatning

yer yuziga kelishidan e'tiboran kishilar muayyan sotsiumning a'zosi tariqasida shaxslararo munosabatga kirishishi, muloqot o'rnatishi, muomala maromiga rioya qilishi lozim, deb belgilanishi tarbiyalanganlik o'lchovlarining vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Taraqqiyot, ijtimoiy ong, aql-zakovat, komfortga intilish hissi tarbiyalanganlikning ham harakatlantiruvchisi, ham mexanizmi, ham zarurat ekanligini ta'kidlovchi omil bo'lib xizmat qilgan va bundan keyin ham ko'p funksional vazifani ado etaveradi.

Tarbiyalanganlikning asosiy belgilari quyidagilardan iborat, deb hisoblaydi mutafakkir Alisher Navoiy:

- jahl chiqqanda o'zini bosa olish; har bir ishni qilganda «yetti o'lchab bir kesish», sir saqlay olish, mulohaza qilib, ayrim gaplarni ichga yutish;

- doimo ishonch bilan yashash va olg'a intilish;

- andisha chegarasidan chiqmagan holda dadil bo'lish;

- bir ishni boshlagandan keyin uni oxiriga yetkazmay qo'yimaslik;

- topgan-tutganini tejab-teigab sarflash va hokazolar.

Darhaqiqat, buyuk allomalardan biri Az-Zamaxshariyning fikricha, tarbiyalanganlikning o'nta nishonasi farqlanadi:

- birinchisi - xalq to'g'ri deb topgan narsani noto'g'ri deb qaramaslik;

- ikkinchisi - o'z nafsiga erk bermaslik;

- uchinchisi - birovdan ayb qidirmaslik;

- to'rtinchisi - yomonlikni yaxshilikka yo'yishlik;

- beshinchisi - agar gunohkor uzr surasa, uzrini qabul qilish;

- oltinchisi - muhojirlar hojatini chiqarish;

- yettinchisi - el g'amini yeish;

- sakkizinchisi - o'z aybini tan olish;

- to'qqizinchisi - el bilan ochiq yuzli bo'lish;

- o'ninchisi - odamlar bilan shirin muomalada bo'lish.

«Xushxulqlik, yaxshi muomala, shirin so'zlilik va olijanoblik tarbiyalanganlikning asl belgilaridan», - deb ta'kidlaydi G'aybulloh as-Salom (G'aybulloh as-Salom. 2000. - B.67.). Shu bilan birga, Abdulla Avloniyning fikricha: «...xulq-nafsning suvrati» bo'lsa, Hamza Hakimzodaning ta'riflashicha: «Axloq xulqni ja'midur. Axloq ikki qism bo'lur. Biri axloqi husniya (yaxshi xulqlar), ikkinchisi axloqi zamima (yomon xulqlar)dur. Axloqi husniya insoniyat olamining bir gulshanidirki, anda hayo, qilm, qanoat, rizo, shukr, sabr, tavba, sidh, tavoz'u, ajz, faqiga o'xshash adolat gullari bila muzayyan va muattar o'lur. Axloqi zamima bir sho'razore-durki, oni aksincha jafo, zulm, hasad, kibr, kufr, tama, g'azab, nifoq, gasb, namima, kizb, bo'hton, g'iybat, buxl, xiyonat, isrof, qirs, poyriq, ta'jil, fitna,

hosil; bunga o'xshash turlu qabohat nimarsadan boshqa shaylar ko'karmaslar». Demak, tarbiyalanganlik barcha ijobiy xulqlarni o'zida mujassamlashtirib, salbiy xulqlardan forig' bo'lish demakdir. Tarbiyalanganlik-jamiyatda qabul qilingan axloqiy normalarga bo'ysunish va o'zgalaming nafratini qo'zg'atadigan xatti-harakatlardan o'zini tiya bilish (Qurbonov M. 2003. – B.41.).

Yoshlarda axloqiy xislatlar bilan birga, umuminsoniy fazilatlarni, ma'naviy sifatlarni tarbiyalashda pedagogik diagnostika va kooreksiyalash faoliyatiga murojaat etish zarur. Buning uchun, eng avvalo, inson fazilatlarning o'zaro munosabatlarini va o'rnini aniqlab olmoq lozim. Ma'naviyat esa aqliy, axloqiy, huquqiy, iqtisodiy va siyosiy bilimlar zamirida shakllanadi. Mazkur bilimlar o'z navbatida inson ijobiy sifatlarining kamol topib, boyib borishiga olib keladi. Rejali va maqsadli o'qitish va tarbiyalash jarayonida natijalarni aniqlash zaruriyati pedagogik diagnostikani vujudga keltirgan.

Tarixan quydagi tarbiyaviy metodlar shakllandi: So'z orqali ifodalash, ko'rgazmalilik, amaliy namuna, rag'batlantirish, jazo uslublaridan foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Tarbiya jarayonida an'analar, udumlar, rasm-rusumlar roli Vatan tuyg'usini shakllantirish, ona tilimizga muhabbat uyg'otish, milliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytirish, ezgulik timsoli bo'lgan yo'lni ulug'lash, umuminsoniy qadriyatlarga, millatlararo totuvlik, bag'rikenglik, dunyoviy ilmlaiga intilish va ilg'or madaniyatni shakllantirish, dinning dunyoviylik bilan qarama-qarshi emasligini anglash, xuquqiy madaniyat-sogiom dunyoqarashning muhim omili ekani to'g'risidagigi ma'lumotlarni ko'paytirish, ma'rifatning shaxs intellektual salohiyatini oshirishdagi imkoniyatlari kengligini isbotlash kabi tamoyillari to'grisidagi - bularning barchasiga tarbiya metodlari orqali erishiladi. Har tomonlama barkamol, bilimli, malakali yoshlarni voyaga yetkazishda (Tursunov I.Y., U.N.Nishonaliyev. 1997. – B.172-173.).

Quyidagi tarbiya turlarining ahamiyati salmoqlidir:

- Aqliy tarbiya: bilim, ilm, malaka, ko'nikma; aql, ong, fahm.
- Axloqiy tarbiya: axloq, odob, xulq, yaxshilik, adolat, insof, diyonat, sharm, hayo, vatanparvarlik va boshqalar.

Mehnat tarbiyasi: faollik, ishchanlik, tadbirkorlik, ishbilarmonlik, aqliy ish, jismoniy mehnat, foyda, maosh.

- Jismoniy tarbiya: chiniqish, sport, o'yinlar, sog'lom tan.
- Estetik tarbiya: go'zallik, kiyinish, tozalik, yurish turish, saranjom-sarishtalik;
- Ekologik tarbiya: tabiat, atrof-muhit, o'simlik va xayvonot dunyosiga ongli munosabat;

- Iqtisodiy tarbiya: tejamkorlik, bozor iqtisodiyoti, sarf, isrof, foyda, mulk, mulkka egalik.

- Huquqiy tarbiya: fuqaro, tenglik, to'g'rilik, halollik, jinoyat, jazo, huquq, burch kabi kategoriyalami qamrab oladi.

Xususan, tarbiya nazariyasi pedagogika fanining bir qismi bo'lib, tarbiyaviy jarayonning mazmuni, usuli va tashkil etilishi masalalarini o'rganilgan. Jumladan, pedagogika tarixidan ma'lumki, ta'lim-tarbiyadan, tarbiya rivojlanishdan ajratib tekshirilmagan. XVIII asrning ikkinchi yarmiga kelib Rossiya pedagogikasida tarbiya masalalarini alohida ko'rish hollari uchraydi. «1806-yilda chiqarilgan Rossiya Akademiyasi lug'atida birinchi bor tarbiya so'zi pedagogik tushuncha sifatida alohida keltiriladi» (Y.Tursunov., U.N.Nishonaliyev. 1997. – B.172.), - deb ta'kidlaydi I.Tursunov. Shuningdek, «Tarbiya-ma'naviy manbalar va hozirgi zamon talablari ehtiyojlarining nazarda tutgan holda o'qituvchining o'quvchi bilan aniq bir maqsadga qaratilgan o'zaro amaliy va nazariy muloqotidir» (N.G'aybullayev. 2000. –B.48.). Tahlillarga binoan, «Tarbiya-tarbiyachi xohlagan sifatlarni tarbiyalanuvchilar ongiga singdirish uchun tarbiyalanuvchining ruhiyatiga muayyan suratda va tizimli ta'sir ko'rsatish jarayonidir» (J.Hasanboyev, H.Sariboyev, G.Niyozov. 2006. – B.17.).

Darhaqiqat, tarbiyaning birinchi xususiyati uning ko'p qirrali jarayon ekanligi bo'lib, unda maktab, oila, bolalar va o'smirlar tashkilotlari, mahalla, keng jamoatchilik, kinoteatr, televideniye, adabiyot va san'at ishtirok etadi.

Tarbiyaning yana bir xususiyati uning uzoq muddat davom etishidir. Ta'limdan farqli ravishda u bola tug'ilganidan boshlanadi, maktab yillarida, undan keyin va butun umr bo'yi davom etadi. Shuningdek, tarbiyaning ta'limdan farqlantiruvchi yana bir xususiyati shundaki, u yaxlit holda va konsentrik asosda amalga oshiriladi. Tarbiyaning turli tomonlari bir-biri bilan uzviy bog'langan. Boshlang'ich sinfda ham, o'rta va yuqori sinfda ham ayni bir narsa, masalan, do'stlik, ahillik, vatanparvarlik va boshqalarni tarbiyalash ko'zda tutiladi. Tarbiyaning yana bir xususiyati shundaki, bu jarayon ikki tomonlama xususiyatga ega bo'lib, unda bolaning o'zi ham faol ishtirok etadi. Qolaversa, tarbiyada qarama-qarshiliklarning ko'pligi yana bir xususiyatdir. Bu qarama-qarshiliklar bolalarda o'z tushunchalariga muvofiq dastlabki paydo bo'lgan sifatlar bilan tarbiyachi tomonidan tarkib toptirilayotgan sifatlar o'rtasida o'quvchilarga qo'yilgan talablar bilan uni bajarish imkoniyatlari o'rtasidagi kurashlarda namoyon bo'ladi.

Tarbiya jarayonining jamiyat taraqqiyotidagi roli nihoyatda beqiyosdir. Mutafakkir olim Abu Nasr Forobiy ta'lim-tarbiyaning asosiy vazifasi jamiyat talablariga javob bera oladigan va shu jamiyat uchun xizmat qiladigan yetuk

insonni tarbiyalashdan iborat (Абу Наср Форобий. 1993. – Б.124 -130.) deb biladi. Mazkur xususiyatlarni shakllantirishda uzluksiz ta'lim tizimi shaxsning ijtimoiy munosabatlarga kirishishida asosiy bo'g'in bo'lib hisoblanadi. Hayotda adolat me'yorlariga rioya etish ijtimoiy-axloqiy, ma'naviy-ruhiy jarayondir. Huquqiy tarbiya muammolari va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq qilish muammolariga bag'ishlab ilmiy izlanish olib borgan olimlar: A.Saidov, B.Karimov, I.Ergashev (I.Ergashev. 2005. – B. 81.), A. Begmatov, E.Yusupov (Yusupov E. 1996. – B.56.) qarashlari qimmatli ahamiyatga molikdir.

XULOSA. Tarbiya jarayonida o'quvchining ongi shakllana boradi, his-tuyg'ulari va turli qobiliyatlari rivojlanadi, g'oyaviy, axloqiy, irodaviy, estetik xislatlari shakllanadi, tabiatga, jamiyatga ilmiy qarashlar tizimi tarkib topadi, jismoniy kuch-quvvatlari mustahkamlanadi. Tarbiya jarayonida o'quvchida jamiyatning shaxsga qo'yadigan axloqiy talablariga muvofiq keladigan xulqiy malaka va odatlar hosil qilinadi. Bunga erishish uchun o'quvchining ongiga (ta'lim jarayonida), hissiyotiga (darsda va turli sinfdan tashqari ishlarda), irodasiga (faoliyatni uyushtirish, xulqni idora qilish jarayonida) tizimli va muntazam ta'sir etib boriladi. Tarbiyalash jarayonida bulardan birortasi (ongi, hissiyoti, irodasi) e'tibordan chetta qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Форобий Абу Наср. Фоз ил одамлар шахри. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси, 1993. – Б.126.
2. Beruniy. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar. – Toshkent: O'z SSR «Fan» nashriyoti, 1965. – 487 b.
3. Ибн Сино. Данишنامه. – Душанбе: ИЛМ, 1972. – 289 б.
4. Abdurauf Fitrat. Oila va oila boshqarish tartiblari. // Mas'ul muharrir N.Boltaboyev. – Toshkent: Cho'lpon nomidagi NMIU, 2019. – 144 b.
5. G'aybulloh as-Salom. Ezgulikka chog'lan, odamzot. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi san'at va adabiyot nashriyoti, 2000. – B.67.
6. Qurbonov M. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent, 2003. – B.41.
7. Tursunov I.Y., U.N. Nishonaliyev. Pedagogika kursi. – Toshkent: «O'qituvchi», 1997. – B.172-173.
8. N.G'aybullayev. Pedagogika. – Toshkent: «Universitet», 2000. 48-b.
9. J. Hasanboyev, H. Sariboyev, G. Niyozov. Pedagogika. – Toshkent: «Fan», 2006. 17-b.

10. Ergashev I. Milliy istiqlol g'oyasi (O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim bakalavriat bosqichi uchun darslik). – Toshkent: Akademiya, 2005. – B. 81.
11. Yusupov E. Ma'naviy kamolot omillari. – Toshkent: Fan, 1996. – B. 56.